

Programma

2 november t/m 28 februari 1998

Tentoonstelling 'Was hier gister niet een zebepad?'

In deze tentoonstelling die valt binnen het jaarthema 'Muren van de Stad', staat de ruimtelijke ordening in Arnhem centraal.

16 november

Parkexcursie door Sonsbeek en Zijpendaal

Na een praatje over de geschiedenis van het park volgt een wandeling onder leiding van gidsen van het bezoekerscentrum. Koffie en een molenbroodje zijn inbegrepen. Ook geschikt voor mensen in rolstoel of kinderwagens.

Vertrek: 13.30 uur vanaf het Bezoekerscentrum.

Duur: ± 2uur, kosten: f 5,- per volwassene en f 2,50 tot 12 jaar.

3 december

Sinterklaasfeest

Feestelijke activiteiten rond de verjaardag van de Goedheiligman opgeluisterd door Zwarte Pieten. Er worden o.a. pepernoten gebakken van watermolenmeel.

Leeftijd: 5 - 8 jaar, tijd: 13.30 - 15.30 uur, kosten: f 3,- per kind. Aanmelden!

21 december

Vogelvoedermiddag

Activiteiten voor jong en oud rond het maken van voederplaatsen, speciale lekkernijen en nestkasten voor vogels in de wintertuin. Er kunnen onder andere smakelijke kerstkransjes voor vogels worden gemaakt. Tijd: 13.30 - 15.30 uur, kosten: f 3,-. Aanmelden!

Voor meer informatie: Bezoekerscentrum De Watermolen, Zijpendaalseweg 24a, 6814 CL Arnhem, tel. 026 4450660.

Openingstijden: di t/m vrij 9.30 tot 16.30 uur, za en zo 12.30 tot 16.30 uur.

Toegang gratis.

In De Watermolen zijn naast natuurboeken, diverse kaarten en plattegronden van Gelderse gebieden te koop.

Colofon

Uitgave: Vereniging Vrienden van Sonsbeek

Redactie: Leslie Leijenhorst

Rina Kraaijestein

Vormgeving: Leslie Leijenhorst, Arnhem

Druk: Datadruk Arnhem

Schets voorpagina: Copijn Tuin- en Landschapsarchitecten Utrecht

Medewerking: Joop Morsink, Oosterbeek

Redactie-adres:

Onstweddestraat 5

6835 BW Arnhem

telefoon/fax: 026 3231904

(bgg. tel.: 026 4425083, fax: 026 4423729, e-mail: lesliele@pi.net - Leslie Leijenhorst)

VERENIGING Vrienden van Sonsbeek

ZIJPENDAALESEWEG 24A

6814 CL ARNHEM

TEL: 026 4450660

Overzicht van de omgeving van de St. Janskerk

INFOBULLETIN

HERFST 1997

jaargang 9, nummer 2

Het Dagelijks Bestuur van de Vereniging Vrienden van Sonsbeek

B.J. (Jan) Vierdag, voorzitter, tel. 026 443 72 79
 L.A. (Luuk) Broer, secretaris, tel. 026 442 49 56
 T. (Tjada) van den Eelaart-de Sitter, ledenadministratie,
 026 445 50 98
 C.J. (Cees) Hoogendijk, penningmeester,
 tel. 026 445 84 08
 M.M. (Rina) Kraaijestein, publiciteit en p.r.,
 026 323 19 04
 A.P. (Ton) de Regt, lid, tel. 026 351 43 20
 E.G. (George) Borgman, namens MOW, 026 482 13 69
 A.A. (Antonie) de Jong, namens Stichting 100 jaar Sons-
 beek, 026 445 25 48

Afscheid Jan Elissen

Wie al wat langer lid is van onze vereniging zal het op-
 vallen dat de naam van Jan Elissen in het bestuur ont-
 breekt. Officieel is Jan nog tot aan de ledenvergadering
 van volgend jaar penningmeester. Helaas, in ieder geval
 voor onze vereniging, gaat Jan per 1 januari volgend jaar
 Arnhem verlaten en legt daarom zijn functie neer. Cees
 Hoogendijk heeft zich bereid verklaard het penning-
 meesterschap op zich te nemen.

Met Jan Elissen verliezen de Vrienden niet alleen een
 voortreffelijk penningmeester maar ook een zeer actief
 lid. Wie herinnert zich niet de Jan Plezier, die tijdens de
 Sonsbeekdag van een aantal jaren geleden, de voortref-
 felijke organisatie van ons lustrumfeest, de rolstoeldag van
 augustus jl.? Ze waren alle het werk van Jan Elissen en dit
 is maar een heel kleine greep uit zijn activiteiten. Ik denk
 dat ik namens alle leden spreek als ik een hartelijk
DANKJEWEL JAN uitspreek. We wensen Jan Elissen
 en zijn gezin uiteraard veel geluk toe in zijn nieuwe
 woonplaats Utrecht.

Het bestuur heeft ook een nieuwe secretaris gekregen.
 Tjada van den Eelaart heeft de laatste jaren het secretari-
 aat waargenomen en de ledenadministratie gevoerd. Zij is
 tevens vrijwilligster van de Watermolen (zij vertegen-
 woordigt het bezoekerscentrum in het bestuur). Nu de
 nieuwe leden binnenstromen wordt de combinatie van al
 die functies wat veel. Luuk Broer zal het secretariaat
 overnemen.

INFOBULLETIN is een uitgave van de Vereniging
 Vrienden van Sonsbeek. Het bulletin komt vier keer per
 jaar uit. Het wordt gratis toegezonden aan de leden. De
 Vereniging Vrienden van Sonsbeek is een klankbord voor
 de bezoekers van de monumentale parken en de
 gemeente Arnhem (de eigenares van de parken). Ze stelt
 zich ten doel daadwerkelijk mee te werken aan de in-
 standhouding en verfraaiing van de parken Sonsbeek,
 Zijpendaal en Gulden Bodem. Het lidmaatschap voor
 particulieren bedraagt minimaal f 25,- per jaar, voor
 verenigingen minimaal f 75,- en voor bedrijven mini-
 maal f 100,-. Secretariaatsadres: Zijpendaalweg 24a,
 6814 CL Arnhem, 026 4450660, bankrekeningnr. ABN
 AMRO 40 63 33 505.

IN DIT NUMMER

Van de voorzitter

In zijn column geeft Jan Vierdag blijk van zijn betrokken-
 heid bij Sonsbeek. Een betrokkenheid die hij ook bespeurt
 bij alle Arnhemmers. Vandaar dat hij zo blij is met het suc-
 ces van de ledenwerfactie, de plannen van het Waterschap
 Rijn en IJssel voor de beek en de voorstellen van MOW
 voor de vernieuwing van de parken.

Extra ledenvergadering

Geen interview maar een verslag van de extra ledenver-
 gadering. Rina Kraaijestein was er, samen met veel anderen
 en beschrijft deze zeer geanimeerde bijeenkomst.

Christo en Jean Claude

Sonsbeek Art & Design heeft een tentoonstelling over het
 werk van Christo en zijn vrouw Jeanne-Claude ingericht in
 de Witte Villa. Leslie Leijenhorst keek rond.

Varianieuws

Bollencolumn

Jubileumjournaal

Nog iets meer dan 14 maanden en dan begint het feestjaar
 1999. Voor de Vrienden is het zelfs dubbel feest. Niet alleen
 is het dan honderd jaar geleden dat de Arnhemmers
 beschikking kregen over het mooiste stadspark van de
 wereld, in 1999 viert onze vereniging haar tweede lustrum.
 In het jubileum journaal geeft Rina Kraaijestein nieuws uit
 vereniging en Stichting.

Ledenwerfactie

Het gaat goed met de ledenwerfactie. Het blijkt, dat veel
 mensen, als ze eenmaal horen van het bestaan van onze
 vereniging, graag lid willen worden.

Stapjes

Leslie heeft weer heel wat verbeteringen gezien in de loop
 van het jaar. Een concreet lijstje met vorderingen is door de
 drukte van MOW deze keer niet tijdig binnen gekomen.

Op de bank

Leslie Leijenhorst zat samen met Rutger Koenders, zomaar
 een lid van de Vrienden van Sonsbeek, op de Bank en stelde
 weer zijn vragen. Wat de antwoorden waren kunt u lezen in
 de rubriek Op de Bank.

Benno

Leert alles over het maken van snuif en moet een molen-
 steen ophalen aan de Rijnkade. Een zwaar onweer brengt
 geen brand in de stad maar is wel fataal voor voerman Jan
 Kalebas.

Programma's

Zoals gewoonlijk vindt u de programma's van het
 Bezoekerscentrum De Watermolen, Sonsbeek Art & Design
 en 'boswachter' Theo Beemsterboer op de achterzijde en op
 p. 23.

VAN DE VOORZITTER

De betrokkenheid van de Arnhemmer bij Sonsbeek is groot; het park is voor vele Arnhemmers van belang, er wordt door velen gebruik van gemaakt. Het verder versterken van deze betrokkenheid ziet onze vereniging als een belangrijke taak. Wij willen daar, in nauwe samenwerking met de Stichting Sonsbeek 100 jaar stadspark, en met Arnhemse verenigingen en organisaties de komende maanden uitvoering aan geven. In het volgende INFO BULLETIN hopen wij meer daarover te berichten.

Het is geweldig dat de ledenwerfactie zo goed loopt. Tientallen nieuwe leden mochten we inschrijven! Het is belangrijk voor de versterking van onze vereniging en dus voor Sonsbeek. Dringend vragen wij u om door te gaan met werven. U kunt daarbij gebruik maken van onze prachtige folders. Als u ons even belt, dan zorgen wij ervoor dat u ze krijgt. U weet het: voor twee nieuwe leden krijgt u het schitterende boekwerkje 'Ode aan Sonsbeek'

Het is stimulerend om te zien dat er, zeker in de afgelopen maanden, erg veel werk wordt verricht om de parken op te knappen: niet alleen zijn de wandelpaden vernieuwd, ook het totale groenonderhoud geeft een verbetering te zien. Het Waterschap Rijn en IJssel, sinds enige tijd eigenaar en beheerder van het oppervlakte water in de parken Sonsbeek en Zijpendaal, is hard aan het werk om de vijvers, beken en watergangen voor het jubileumjaar 1999 in orde te krijgen. Veel werk is en wordt verzet om de parken in een optimale staat te brengen.

Het is ook fijn te ervaren dat bedrijfsleven en organisaties aan de verfraaiing van Sonsbeek willen bijdragen. Ter gelegenheid van de opening van het nieuwe filiaal van Albert Heyn aan de Lawick van Pabststraat mocht onze vereniging een geldbedrag in ontvangst nemen ter waarde van 20.000 bloembollen. De Stichting Arnhemse Poorters heeft onlangs een aantal zwanen aan het park geschonken. Het zijn initiatieven die navolging verdienen.

De vereniging heeft een traditie opgebouwd met het poten van bollen in de parken. Daar zijn we dit jaar mee doorgaan. Zaterdag 25 oktober hebben we samen met Scouting Nederland ruim 180.000 bollen gepoot. We waren bang dat dde tijd die we daarvoor hadden uitgetrokken van 's ochtends 10 uur tot 1 uur 's middags te kort zou zijn. Dankzij de grote medewerking waren we al kort na 12 uur klaar. Dat belooft wat voor de grote bollenfeestdag op 31 oktober volgend jaar.

Jan Vierdag, voorzitter

PLANNEN SONSBEEK VAN MOW

EXTRA LEDENVERGADERING 7 OKTOBER 1997

Het was een drukbezochte bijeenkomst, onze extra ledenvergadering van 7 oktober jl. De Watermolen kwam letterlijk stoelen tekort. In zijn welkomstwoord sprak Jan Vierdag met waardering over Hein van 't Wout, die een groot aantal nieuwe leden heeft aangebracht. Hij legde uit dat het nodig blijft om door te gaan met onze ledenwerfactie; en riep, enthousiast als altijd iedereen op om mee te komen helpen bij het poten van de bollen op 25 oktober a.s. Daarna was het woord aan Els van Outvorst, die aan de hand van tekeningen aangaf wat de plannen van MOW zijn met Sonsbeek.

Ze gaf een overzicht van de kleurenrijkdom die de bollen rond de Witte Villa gaan geven. Het ontwerp voor een nieuwe brug die vlak bij de Begijnemolen moet komen, ontlokte een van de aanwezigen de opmerking, dat veel een pogingen om eigentijdse bouwwerken (in dit geval een brug) in een oude omgeving in te passen vaak tot grote lelijkheid leidt. Els van Outvorst benadrukte, dat het nu nog niet om de definitieve vorm gaat. (Hoewel het ontwerp er zeer futuristisch uitzag, zou de uitvoering wel eens mee kunnen vallen. RK)

Het hekwerk rond de Hertenkamp staat ook op het wenslijstje van MOW. Dat krijgt een wat 'ouderwetse' vorm.

Om de schade aan de helling van de Ronde Weide te sparen zal een zitrand worden aangebracht. Het podium wordt aangepast en de toegang zal duidelijker worden aangegeven. De bezoekers zullen zodanig naar de Ronde Weide worden geleid, dat de schade aan het park beperkt blijft. Er komen vaste toilethuisjes, die overigens gesloten zullen zijn als er geen activiteit op de Ronde Weide is. Aan de geluidsoverlast tijdens de popconcerten, zou volgens een van de bezoekers mogelijk een einde gemaakt kunnen worden, door de boxen in een andere richting te plaatsen.

Els van Outvorst beloofde dat dit zo spoedig mogelijk zal worden uitgezocht.

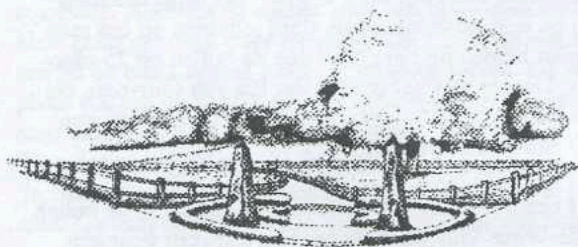
De entree aan de Apeldoornseweg zal worden veranderd. Het vele asfalt zal enigszins worden ingeperkt. Door de paden wat te versmallen zal een vriendelijker aanblik ontstaan.

Voor de ingang komen twee zitranden. Het is jammer dat het zebrapad op de Apeldoornseweg niet recht tegenover het park kan liggen. Mogelijk kan het een stukje worden verplaatst.

Ook in de toekomst zal het tekort aan parkeerplaatsen een probleem blijven. In de Watermolen is een tentoonstelling ingericht over het nieuwe Sonsbeek.

Na Els van Outvorst was het woord aan Jørn Copijn, tuin- en landschapsarchitect te Utrecht. Toen de heer Copijn de opdracht kreeg om de wateras van de parken aan te pakken, had hij geen idee dat het park zo groot was. Het verbaasde hem dat zo weinig mensen buiten Arnhem Sonsbeek kennen, terwijl het toch zeker zoveel bekendheid verdient als het Vondelpark. De ligging en de hoogteverschillen maken het tot een uniek gebied. Het is

volgens Copijn, een goed idee om Sonsbeek ter gelegenheid van het 100-jarig jubileum aan te pakken. Het landgoed is de laatste 200 jaar vormgegeven door bekende tuin- en landschapsarchitecten. Namen als Petzold en Zocher zijn wereldberoemd. Volgens Copijn zouden parken en landgoederen iedere vijftig jaar door een tuinarchitect onder de loep moeten worden genomen. Hij vond het aanvankelijk jammer dat hij zich alleen moest bemoeien met de wateras. Inmiddels heeft hij ontdekt dat dit op zichzelf al een bijzonder groot en belangrijk karwei is.

Schetsen Copijn Utrecht

Om het belang van de beek te benadrukken heeft hij een nieuwe entree ontworpen op de hoek van de Sonsbeekweg/Zijpendaalseweg. De beek heeft geen grote watertoevoer. Die moet dus optimaal worden benut. Ook Jan Lourens van het Waterschap Rijn en IJssel zei in het interview dat hij in ons januari nummer gaf, al dat om het water af te voeren een klein greppeltje genoeg zou zijn. De beek was in het verleden en is ook nu nog te belangrijk voor Zijpendaal en Sonsbeek om er geen goede vorm aan te geven.

De beek heeft tussen de Watermolen en Sonsbeekweg nu een saaie rechte slootvorm. In het verleden had ze een boog. Die wil Copijn terug hebben. Het park heeft oorspronkelijk gelopen tot aan de rijweg van de Zijpendaalseweg. Dat zou weer zo moeten worden. Alleen het voetpad mag behouden blijven. De helling tussen voetpad en rijweg ontnemt de wandelaar grotendeels het zicht op het verkeer op de Zijpendaalseweg, de geparkeerde auto's zouden moeten verdwijnen. De grote weide wordt intact gelaten, de koeien kunnen blijven dienen als schaalelement. Copijn pleit voor een hek langs dit deel van het park om honden te beletten onaangetrokken naar binnen te rennen. In dit ontwerp verdwijnt de bomennij, aan de zijkant van de Zijpendaalseweg, de middenberm krijgt juist meer bomen.

De landschapsarchitect heeft, voor hij met de plannen begon, de beek en alles wat erbij hoort diepgaand bestudeerd. Zo zag hij dat de stenen bij de waterval zodanig waren verzakt, dat het licht en waterspel van het vallende water werd verstoord. De stenen zullen zoveel mogelijk hun oude plaats terugkrijgen. Het pad achter de waterval is heel hoog komen te liggen. Dat moet lager gemaakt worden zodat de wandelaar dicht bij het water komt. Overstromingsgevaar is er niet omdat de waterhoogte goed te regelen is.

Tijdens zijn wandelingen heeft hij de oevers goed bekeken. De beschoeiing laat veel te wensen over. Hier

en daar werden paaltjes geslagen met beschoeiingsmatten ertussen. Deze moeten regelmatig worden vernieuwd. Gebruik van 'ENKA-matten' van kunststof maakt dat de eerste honderd jaar geen onderhoud nodig is. De overgang tussen water en oever wordt vloeiender en je voorkomt dat er tropisch hardhout moet worden gebruikt. Er zal veel aandacht moeten worden besteed aan de kwaliteit van de gebouwen. Daarmee kan de sfeer van honderd jaar geleden teruggebracht worden. Het liefst zou Copijn de washuisjes met bleekweities langs de beek terugbrengen.

Bij de grote vijver wordt de zichtlijn verstoord door de rododendrons. Die zouden moeten verdwijnen. De Tellegenbank moet meer prominent worden door de omgeving aan te passen. Het oorspronkelijke plan om het water over de Parkweg te laten lopen is verlaten. De Parkweg is regelmatig onderwerp van gesprek geweest. Moet de weg worden afgesloten? Dat stuit op bezwaar omdat het de toegangsweg is naar Rijnstate. Ze is nu echter wel een zeer indringende afscheiding tussen Zijpendaal en Sonsbeek.

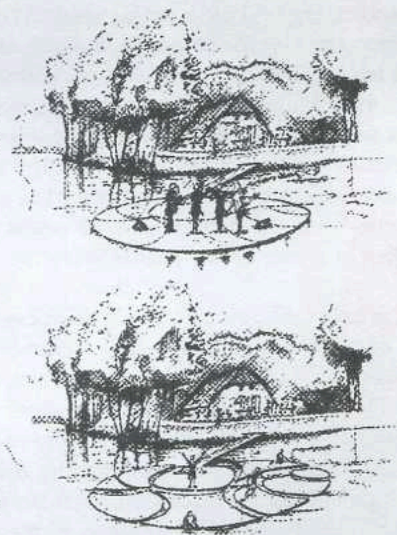
Voor het ponton voor de Boerderij is een heel nieuw ontwerp gemaakt. Het bestaat uit een aantal gekleurde eilandjes, die een mooie versiering van de vijver vormen. Tijdens concerten kunnen ze tot een geheel worden samengevoegd

waardoor een prachtig concertpodium ontstaat. Sonsbeek is een broedplaats voor de ijsvogel. Zo iets moet je uiteraard vasthouden. Er zal zeker rekening met dit feit worden gehouden.

De heer Copijn betreurt het dat de beek, zodra ze Sonsbeek verlaat onder de grond verdwijnt. Hier ligt een mooie taak voor de gemeente. De beek, zo belangrijk voor Zijpendaal en Sonsbeek, de bron waaraan de stad is ontstaan, verdient het ook in de stad, zichtbaar te blijven.

Het was een leerrijke bijeenkomst. We zullen in de komende tijd meer van de plannen zien en horen. De redactie van INFOBULLETIN stelt zich voor om, als de uitvoering eenmaal begonnen is, een interview te houden met de heer Copijn al wandelend langs de beek. Het lijkt ons dat hij daar wel voor te vinden zal zijn want hij sprak met zeer veel liefde over zijn vak en over onze eigen Sint-Jansbeek, de wateras van de parken Sonsbeek en Zijpendaal.

◆ Rina Kraaiestein

CHRISTO & JEANNE-CLAUDE

Met deze tentoonstelling heeft Sonsbeek Art & Design wederom een publiek maar van bijzonder niveau weten binnen te halen. Net als het werk van Christo & Jeanne-Claude, waarvan de voorbereiding jaren vergt, heeft het ook jaren geduurd, aldus Annette Geervliet, p.r. medewerkster van Sonsbeek Art & Design, om deze bijzondere expositie naar Arnhem te halen.

Volgend jaar is het dertig jaar geleden dat Christo begon met het inpakken van flessen, schalen en conservenblikjes en het op elkaar stapelen van olietonnen. Later volgden andere voorwerpen. Een Romeinse muur, een fontein, kusten en bruggen. Zelfs een meisje. Dit bleek de prelude tot het latere monumentale werk. Een van zijn eerste grote werken was *Wrapped Coast, Little Bay, One Million Square Feet, Sydney, Australië*. In 1969. Aander interessant werk, veel dichterbij, waren de *Pont Neuf Wrapped in Parijs (1975-1985)* en de *Rijksdag in Berlijn (1971-95)*.

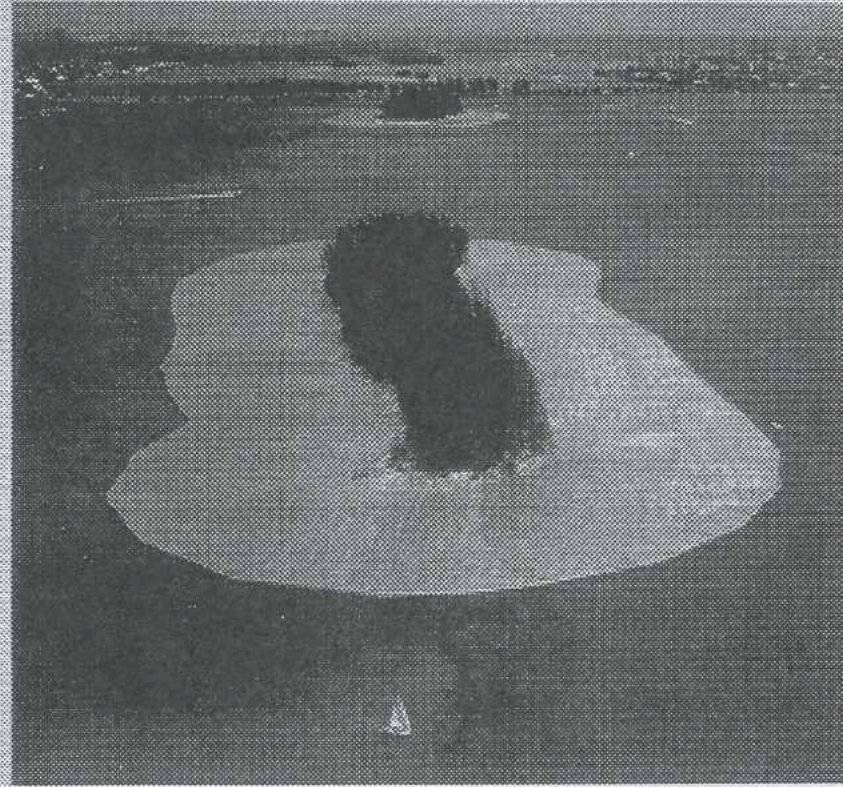
Volgens Stefan Delbaere, kunsthandelaar en organisator van de expositie, zou

de kunstenaar ooit de gemeente Arnhem hebben aangeboden de paden in in park Sonbeek te verhullen. Het project, waarvoor hijzelf de middelen bij elkaar net als bij elke ander project, werd afgewezen. Een gemiste kans die je zelden of nooit meer krijgt. Ook in de Ierse hoofdstad deed hij een dergelijk verzoek. Ook daar kreeg de kunstenaar nul op het rekwest. Eind jaren zeventig kreeg hij die kans wel in Kansas City: *Wrapped Walk Ways, Jacob Loose Park, Missouri (1977-78)*. Het project bestond uit het bedekken van 4½ kilometer wandelpaden met saffraankleurig nylon.

Het werk Christo & Jeanne-Claude valt onder geen enkele stroming. Hoe zeer de critici het ook ergens proberen onder te brengen. Conceptuele kunst, nomadenkunst. Nee. Het is geen illusie, noch theater. Christo & Jeanne-Claude's kunst is echt. Het dient behalve als kunst ook als een inspirerende belevens voor het volk.

Christo & Jeanne-Claude beschouwen zich als één team. De projecten kunnen namelijk noch alleen door de één, noch alleen door de ander worden gerealiseerd. Christo ontwerpt en maakt ze, Jeanne-Claude neemt de promotie en 'verkoop' op zich.

Bijzonder voor het werk van Christo & Jeanne-Claude is dat de projecten tijdelijk zijn. Wanneer de realisatie is voltooid is het kunstwerk eigenlijk voorbij. De kunst verdwijnt omdat de kunstenaars het landschap, het gebouw of voorwerp lenen. Na de tijdelijke presentatie wordt het weer in de oorspronkelijke staat terug gebracht. De materialen worden veelal weer hergebruikt voor andere projecten.

Surrounded Islands, Biscayne Bay, Greater Miami, Florida, 1980-83, fotografie: Wolfgang Volz, © Christo

Omvangrijke internationale teams zijn bij de uitvoering van de kunstwerken betrokken. Daar gaat jaren in zitten. Opmerkelijk van deze expositie is dat men nu eens niet de kunstwerken zelf in zijn totaliteit ziet dat zou fysiek ook onmogelijk zijn doch juist een uitgebreide blik achter de schermen krijgt. Aan de hand van collages en originele tekeningen, video's en foto's krijgt men een goed idee van welke krachtsinspanning er elke keer weer nodig is alvorens het kunstwerk klaar is. Niet eerder werd een dergelijke expositie van deze omvang gerealiseerd.

Christo & Jeanne-Claude aanvaardden

geen enkele vorm van sponsoring of overheidssteun. Die leiden vaak tot tegenprestaties en concessies die hun onafhankelijkheid aantast. De kunstenaar financiert de uitvoering van de projecten uitsluitend met eigen middelen zoals de verkoop van tweedimensionale kunstwerken: posters, postkaarten, boeken en telefoonkaarten. Daarmee wordt tevens een ander belangrijk aspect - de herinnering aan deze tijdelijke kunstwerken levend gehouden.

De tentoonstelling is als een reis om de wereld. Want Christo & Jeanne-Claude kreeg overal op aarde de gelegenheid gebouwen, bruggen, landschappen en andere natuurlijke fenomenen met hun verpakingskunst tijdelijk te verrijken. Van New York tot Berlijn, van Australië tot Parijs.

De expositie loopt nog t/m 18 januari 1998. Entree: f 12,50, Studenten, 65-plussers f 10,=, groepen vanaf 10 personen, scholen in groepsverband f 5,=. Arrangementen op aanvraag.

♦ Leslie Leijenhorst

ZWANENLEED

Even waren ze er weer, in Sonsbeek. Vier zwanen. Eind september werden twee zwanenparen in Sonsbeek uitgezet. Al snel waren er weer twee dood. Ziek geworden en (weer) doodgebeten. Dat is jammer, een park als Sonsbeek is niet compleet zonder zwanen. Daarvoor zijn de zwanen op de Zwanenbrug en die in ons logo echt niet voldoende. Keer op keer hebben de zwanen die tot nu toe in Sonsbeek werden uitgezet, het loodje moeten leggen.

In grote delen van Sonsbeek mogen honden loslopen, alleen niet in het 'watergebied'. Toch blijkt het voor veel hondenbezitters te veel moeite te zijn juist daar hun hond aan te lijnen. Het gevolg: doodgebeten zwanen. Het aanlijngedronde rondom de vijvers en de beek is niet uitgevaardigd om de honden te plagen maar om het waterwild te sparen. Voor honden, al zijn ze nog zo goed opgevoed, is een opvliegende eend of zwaan hetzelfde als een door zijn baas weggegooide stok. Hij zal er altijd achteraan gaan. Dat heeft niets met agressiviteit te maken. Een hond is nu eenmaal een jager.

Wie wil weten waar de hond wel vrij mag lopen, kan een kaartje vragen bij de dienst MOW. Tijdens de hondse dag die we in samenwerking met de Kynologenclub Arnhem en MOW in augustus organiseerden, hebben we die kaartjes uitgedeeld. Veel hondenbezitters waren verbaasd over het grote losloopgebied dat op hen wacht als ze even de moeite nemen met hun (aangelijnde) hond de beek over te steken en het park wat dieper in te gaan.

☛ RK

* * *

Cultuur en natuur in Zijpendaal

Niet alleen het kasteel ook het omliggende park van de uit 1762 stammende buitenplaats Zijpendaal is een trekpleister op zich. Op kasteel Zijpendaal heeft men dit goed begrepen. In samenwerking met het IVN heeft men drie korte wandelroutes uitgezet. Alle rond een half uur. De wandelingen zijn een mooie natuurlijke aanvulling op de rondleiding in het kasteel. Er is een algemene wandeling gericht op de architectuur van het park, een wandeling specifiek voor gezinnen rondom het kasteel en een die ook voor rolstoelgebruikers geschikt is. Elk folder geeft een korte toelichting.

Meer informatie: Huis Zijpendaal, Zijpendaalseweg 44, 6814 CL, tel. 026 3552555.

☛ LL

* * *

BOLLENACTIE GESLAAGD

Er was in de pers al veel aandacht besteed aan onze actie om samen met MOW een zeer grote hoeveelheid bollen te poten in Sonsbeek. Dat was te merken. Behalve hardwerkende scoutinggroepen, waren ook Arnhemmers op de oproep

afgekomen. Hoe enthousiast men was, blijkt wel uit het feit dat om 12 uur het karwei als geklaard was, terwijl we erop hadden gerekend tot minstens 1 uur 's middags bezig te moeten zijn.

We hopen dat eenzelfde enthousiasme aan de dag gelegd zal worden tijdens het grote bollenpootfeest op 31 oktober volgend jaar. Het gevolg zal zijn dat Sonsbeek op zijn 100ste verjaardag bedekt zal zijn met een groot bloemen-tapijt.

We willen iedereen, die aan het succes van de bollenactie heeft bijgedragen, van harte bedanken.

☛ RK

* * *

Uitbreiding redactie gezocht

Door de taakverschuiving die inmiddels al geruime tijd geleden binnen het bulletin plaatsvond, is de redactie nog altijd op zoek naar uitbreiding.

Door de toenemende stroom van informatie en het grotere aantal pagina's wordt de taak voor twee leden erg zwaar. We zijn zowel blij met mensen die als vast medewerker tot de redactie willen toetreden als mensen die op incidentele basis redactionele bijdragen willen leveren. We zoeken naar iemand die niet alleen wil schrijven, maar vooral ook naar iemand die creatieve ideeën heeft om ons bulletin nog aantrekkelijker te maken. Als u interesse heeft, bel, schrijf, of fax dan even naar het redactieadres. Een e-mailtje naar een van de twee redactieleden mag ook. Kinderen die een leuke bijdrage hebben, worden ook van harte uitgenodigd hun bijdragen in te sturen. Zo nodig bewerkt de redactie het ingezonden stuk.

☛ LL

* * *

EXCUUS

Toen ons vorige nummer verzonden moest worden was onze secretaris Tjada van den Eelaart op vakantie. Helaas had Rina Kraaijestein, die de verzending overnam, geen stempeltje Port Betaald bij de hand. Ze heeft deze bemerking daarom met de hand op de bandjes gezet. De ambtenaar op het postkantoor waar de zending werd aangeboden, maakte geen bezwaar. Andere streberige ambtenaren hadden het er duidelijk moeilijker mee. Zij hadden het gevoel dat we de bulletins zonder porto te betalen in de brievenbus hadden geworpen. Sommigen van hen belden ons op voor informatie. Anderen waren minder coulant en eisten, ten onrechte, strafport voor deze natuurlijk onvergevelijke 'misstap'. Wij bieden diegenen die dat is overkomen, namens wat horkerige postambtenaren onze excuses aan.

LEKKER NARCISSEN PIKKEN IN SONSBEEK

Het was deze lente weer mooi in de monumentale parken. Duizenden bloemen bloeiden. Tienduizenden zelfs. Ook de verwilderende bloembollen die de Vrienden de afgelopen jaren hebben gepoot. Langs de Grote Weide priemden goudgele narcissen met hun pronen trompetten in de frisse voorjaarslucht. Bij de slotgracht in Zijpendaal bloeiden de crocussen uitbundig.

Op een mooie zondag keek ik wat doelloos over de Sonsbeekweide. 't Was druk. Veel wandelaars. Maar wie schetst mijn grote verbazing toen ik tegen het einde van de middag diverse mensen met bossen narcissen zag lopen. Hoe kwamen ze daaraan? Er was geen markt, geen koopzondag. Gepikt dus! Uit Sonsbeek! Hun smoes? Ach er staan er zoveel...

Mijn buurvrouw had het al vaker gezien en vroeg me: "Kan je dat niet eens in het bestuur van de Vrienden aankaarten? Nu zijn het narcissen, straks de takken van krentenbomen, prunussen, rhodo's of andere bloeiende bomen en heesters." Ze had een vooruitziende blik. Een paar maanden later vertelde een andere buurtgenoot me dat voor zijn deur (een luxe stationcar werd geparkeerd op een plaats waarvoor hij geen vergunning had). Geruime tijd later kwam de bestuurder uit het park met een grote bos rhodobloesem in allerlei kleuren. Hij had kennelijk zijn best gedaan er een mooie compositie van te maken. In de rozenperken bij de Witte Villa viel me nog niet zo lang geleden een aantal lege plekken op. Dode struiken verwijderd??? Dat mensen na een mooie wandeling met armenvol veldbloemen terugkomen kan ik me voorstellen. Zolang ze maar niet beschermd zijn. Maar de parken gebruiken als gratis pluktuin, dat kan er bij mij niet in. De parken zijn er voor ons allemaal en niet voor een handjevol individuen dat alleen aan zichzelf denkt. Natuurlijk weet ik dat het grootste deel van de bezoekers er ook zo over denkt en zich daar naar gedraagt, maar toch.

Het is toch vreemd. Als we in de parken bollen gaan poten en de hulp van het publiek vragen, komen er maar weinig mensen opdagen. De anderen hebben het zo vreeéééelijk druk! Maar als de vruchten van dat te plukken valt, hebben sommige wegblijvers kennelijk alle tijd van de wereld.

Vorige maand, toen scouts in grote getale, geholpen door actieve Arnhemmers in een mum van tijd bijna 200.000 bollen in Sonsbeek en Zijpendaal hadden gepoot, be kroop me een angstig voor gevoel. Hoe moet dat volgend voorjaar als al die bloemen in bloei staan? Een boswachter achter elke beuk, kastanje en eik? Die kan zijn tijd beter besteden aan zijn wandelingen met parkliefhebbers. Ik heb een tip voor diegenen die wel bloemen in huis willen hebben maar er weinig voor over hebben. Ga tegen sluitingstijd naar de markt. Daar krijg je bloemen voor een habbekrats!

◆ *Leslie Leijenborst*

JUBILEUMJOURNAAL

Uit de Stichting

De inspanningen van de Stichting beginnen vruchten af te werpen. U hebt waarschijnlijk reeds in de krant gelezen dat Staatssecretaris Nuis f 800.000,- voor het park beschikbaar heeft gesteld. Dit geld is bestemd voor de gebouwen in Sonsbeek. Ook met de Provincie wordt druk onderhandeld. Het ziet er naar uit dat het plan dat onze vereniging heeft gemaakt voor de moestuin uitgevoerd kan worden.

Vele instanties en bedrijven staan op het punt om concrete toezeggingen te doen over het doen uitvoeren van werk of over toezegging van bedragen.

Verder onderhoudt de Stichting contacten met organisaties en instellingen, die medewerking aan de jubileumviering kunnen en zullen geven. Het feestjaar krijgt dus hoe langer hoe meer vorm.

Totdat precies bekend is, wie wat gaat geven of doen kan de Stichting uiteraard nog geen namen en bedragen noemen. We zullen dus tot de volgende nieuwsbrief moeten wachten voor we u meer nieuws kunnen geven.

* * *

De Vrienden en 100 jaar Sonsbeek

Bollen, bollen, bollen

In het feestjaar krijgen de parken een prachtige bloemetjesjurk aan. In het zeer recente verleden hebben we een bollentraditie opgebouwd. Al enige malen hebben we, geholpen door scoutinggroepen, bollen in de grond gestopt. Zaterdag 25 oktober j.l. kregen niet minder dan dan 175.000 *crocusbollen* en 17.250 *narcissbollen* een plaatsje. Vooral rond de Witte Villa. Deze bloemenzee zal door MOW nog worden gecompleteerd met een lint van rode tulpen.

Deze gigantische klus is echter nog maar een opstapje naar een groot bollenpootfeest dat we volgend jaar op 31 oktober gaan vieren. Noteer deze datum vast in uw agenda. Dit wordt een evenement zoals u nog nooit hebt meegemaakt. De hele stad wordt erbij betrokken. Want behalve in de parken zullen die dag overal in de wijken eveneens bollen gepoot worden, die zo met parken gezamenlijk een groot bloementapijt in de stad zullen vormen. U zult er in het komende jaar nog veel meer over horen.

Albert Heyn

Dat het bedrijfsleven zich betrokken voelt bij de parken wordt hoe langer hoe meer duidelijk. Zo heeft Albert Heyn voor de opening van een nieuw filiaal in de Van Lawick van Pabststraat onze voorzitter Jan Vierdag uitgenodigd. Die ging bepaald niet met lege handen weg. Hij kreeg een cheque overhandigd voor een bedrag dat goed was voor 20.000 bloembollen.

Onze verjaardag

In het jaar dat Sonsbeek 100 jaar stadspark is, vieren wij, d.w.z. de Vereniging Vrienden van Sonsbeek, onze tiende verjaardag. Een kroonjaar dus. Is het teveel gezegd als we stellen dat een mooi, opgeknapt Sonsbeek,

waarvoor wij zo geijverd hebben, mede een verjaardagscadeautje is? In onze doelstellingen staat, dat wij op de bres staan voor de monumentale parken. Als de Stichting in het jaar 2000 weer wordt opgeheven zullen wij, samen met anderen, er voor moeten zorgen dat al die moeite niet voor niets is geweest en dat over honderd jaar de mensen die dan in Arnhem wonen even dankbaar voor ons werk zijn als wij voor het feit dat het gemeentebestuur indertijd Sonsbeek heeft aangekocht. Maar dat kan uiteraard alleen als we dan namens een heel groot deel van de Arnhemmers kunnen optreden. Ook Sonsbeek moet het van zijn Vrienden hebben.

LEDENWERFACTIE: SONSBEEK TE MOOI OM WAAR TE ZIJN

RUIM 90 NIEUWE LEDEN

Het gaat goed met de ledenwerfactie. Met de regelmaat van de klok komen er nieuwe leden binnen. Sinds de start van de ledenwerfactie zijn er meer dan 90 nieuwe leden bijgekomen. Toch zijn er meer nodig. Sonsbeek kan niet zonder ons! Folders en kaarten kunt u op vele plaatsen krijgen: De Watermolen, het kantoor van de Stichting Sonsbeek 100 jaar Stadspark, de Gemeentebibliotheek, het Gemeentelijk Informatiecentrum, gemeentelijke kantoren, horecagelegenheden in en om de parken. De voorraad wordt daar steeds aangevuld. Weet u een plaats waar veel mensen komen, die mogelijk lid willen worden van de vereniging, geef dan even een seintje. U kunt de folders eventueel zelf afhalen bij het Bezoekerscentrum De Watermolen.

ODE AAN SONSBEEK

Nog steeds geldt ons aanbod: wie twee nieuwe leden aanbrengt krijgt het boekje ODE AAN SONSBEEK cadeau. Het boekje is een juweeltje, dat die kleine moeite volkomen waard is.

♦♦ RK

GROTE DELEGATIE KMTP BEZOEK SONSBEEK

Vrijdag 31 oktober jl. bezocht een grote delegatie van de Koninklijke Maatschappij Tuinbouw en Plantkunde Arnhem op uitnodiging van de Stichting Sonsbeek 100 jaar Stadspark. Doel van het personeelsuitje was een bezoek aan park Sonsbeek te brengen. Boswachter Theo Beemsterboer leidde het gezelschap dat uit zo'n 25 mensen bestond rond. Daarbij ging hij naast cultuurhistorische en natuurlijke aspecten in op de plannen die tuin- en landschapsarchitect Jørn Copijn heeft voor het beekdal in zijpendaal en Sonsbeek. Onder de aanwezigen waren onder meer het bestuur, waaronder de voorzitter van de KMTP, de heer H.J. Koek tevens burgemeester van de gemeente Rheden en leden van de redactie van het orgaan van de KMTP, Groei & Bloei.

♦♦ LL

Herstel Park Sonsbeek 1996 - 1999

Niet alleen George Borgman en zijn mensen houden zich in toenemende mate bezig met het opknappen van de monumentale parken. Ook de Arnhemse bevolking kan blijik geven van zijn betrokkenheid. MOW heeft een lijst met kleine onderhoudsprojecten samengesteld. Bewust is gekozen voor zaken waarbij geen intensieve begeleiding of kennis nodig is. Ook scholen, andere verenigingen of bedrijven kunnen met hun leerlingen, leden of medewerkers projecten 'adopter' om de beschouwing van de bleekweide te herstellen, bloembollen te poten, of mee te werken aan een grote zwerfvuilmcampagne. Mensen die belangstelling hebben om aan een van de projecten hand- en spandiensten te verlenen, kunnen zich opgeven op ☎ 026 4821369. Daar maakt men een inventarisatie.

♦♦ LL

STAPJES

Ook het afgelopen kwartaal is de afdeling Bossen en Parken van MOW weer met man en macht in de weer geweest om aan het aangezicht van de monumentale parken te verfraaijen.

Naast het reguliere onderhoud als het opsnoeien van de paden in de parken, het onderhoud van de prullenbakken, het opruimen in de parken en het gazonbeheer (minimaal één keer per week maaien) zijn er tal van werkzaamheden verricht die de oplettende wandelaar wel zal zijn opgevallen.

George en zijn mensen zijn zo hard aan het werk dat zij jammer genoeg geen tijd hadden ons meer over de vorderingen te kunnen melden.

♦♦ LL

BOSWACHTERWANDELINGEN IN TREK

Er is veel belangstelling voor de wandelingen met boswachter Theo Beemsterboer. De wandeling van zondag 26 oktober trok bijzonder veel belangstellenden. Zo'n 60 mensen genoten van de parken Sonsbeek, Zijpendaal en Gulden Bodem in herfststooi. Dat is bijna drie keer zo veel als normaal. Aan hand van voorbeelden langs de paden vertelde Beemsterboer over de processen die zich in de herfst en in de winter in de natuur afspelen.

♦♦ LL

OP DE BANK

IN DE RUBRIEK OP DE BANK LATEN WE ELKE KEER EEN ANDERE MEER OF MINDER BEKENDE ARNHEMMEER SYMBOLISCH PLAATSNEMEN OP DE DOOR DE VRIENDEN AAN HET PARK GESCHONKEN BANK. DEZE KEER PRAAT LESLIE LEIJENHORST MET EEN WILLEKEURIG LID RUTGER KOENDERS. HIJ WOONT AL JAREN VLAKBIJ SONSBEEK.

* *Hoe belangrijke zijn park Sonsbeek en de andere monumentale parken voor je?*

“Ontzettend belangrijk. Zo’n uniek park met een heuvellandschap midden in de stad. Ik wandel in het park met de hond, kom er joggen, en geniet er vooral van al die verschillende bomen.”

* *Was de aanwezigheid van de parken voor jou van doorslaggevende aard om dit huis (in de omgeving van de parken) te kopen of in deze buurt te gaan wonen?*

“Toen ik hier kwam wonen niet. Maar nu ik de parken goed ken, zou het beslist van doorgevend aard zijn geweest. Als ik zou verhuizen, zou ik graag weer in deze buurt, vlakbij de parken, willen wonen.”

* *Wat vind je de mooiste of leukste plek in de monumentale parken en waarom?*

“Eigenlijk heb ik niet één bijzonder plekje. Er zijn meerdere plekken die ik mooi vind. Zoals het uitzicht vanaf de Tellebank op het eiland en de Boerderij, vanaf het terras bij het Sonsbeekpaviljoen. En vooral niet te vergeten die schitterende Zwanenbrug. Maar ook de plek rond de Belvédère vind ik mooi. Overal heb je die rust terwijl je toch midden in de stad bent.”

* *Hoe vaak kom je in het park, de parken?*

“Ik kom er minimaal drie keer per week. In de zomer, vooral als het warm weer is, zelfs vaker. Dan zit ik soms gewoon op een bankje het leven in Sonsbeek te observeren. Vaak loop ik er bij het oude gebouw van Heidemij in, en maak een grote cirkel door het park, door de parken, om er bij de hoek Sonsbeekweg/Apeldoornseweg weer uit te gaan.”

* *Als je iets in het park zou mogen veranderen. Wat zou je dan doen?*

“De verlichting in de parken aanpakken. Die oerlelijke bollen passen beter in een jaren '70 winkelcentrum dan in een monumentaal park. Ze zouden van die klassieke lantaarns met die gedraaide gietijzeren palen moeten plaatsen. Ook het terras van de Chinees zouden ze wel eens flink onderhanden kunnen nemen. Vooral de beplanting en de stoelen. Al een jaren in het oog blijft de Zwanenbrug. Dat ze de gemeente daar geen onderhoud aan pleegt. Dat is toch eeuwig zonde.”

* *Ben je lid van de Vereniging Vrienden van Sonsbeek?*

“Ja, ik vind het een eerste vereiste dat iedereen die in de buurt van de parken woont, zich erbij betrokken voelt en van de parken geniet, lid zou moeten worden.”

BENNO, LEERLING OP DE ST. AGNIETEN BEGIJNEN-WATERMOLEN IN HET DAL VAN DE JANSBEEK

door Joop Morsink

Hoofdstuk 9

VERKEERSREGELS, ONWEER EN DRUKTE OP DE RIJKKADE

Snuiftabak is een raar goedje' zegt Evert als ze met de kruiwagen op weg zijn naar de stad. 'Ik geef er niet zoveel om maar het schijnt dat als je er eenmaal aan gewend bent je niet anders meer wilt. Het is een raadsel waarom snuiftabak in zo korte tijd zo in zwang is geraakt. Vijftig jaar geleden heeft de geestelijkheid zich fel tegen het gebruik van snuiftabak verzet maar het heeft niet geholpen. Waarom die priesters er zo fel tegen waren, begrijp ik nog steeds niet.

Deftige dames vinden pijproken smerig. Zij vinden roken in de salon onwelvoeglijk. Dat laatste woord spreekt Evert gemaakt deftig uit. 'Roken geeft een vette aanslag op de tegels en de gordijnen worden bruin. Het gebruik van speciaal geparfumeerde snuiftabak vindt onder invloed van deze dames nergens meer tegenstand.

Het gewone volk rookt nog, maar volgt hoe langer hoe meer het voorbeeld van de grote lui. De baron, de barones, de douairière, de freule, de wasvrouw, de schoenlapper en zelfs het armste volk stoppen tegenwoordig meer tabak in hun neus dan in hun pijp.'

VOORRANG IN HET VERKEER

Benno geniet van de frisse wind die hem in het gezicht waait. Dat doet hem goed na een middag werken met de kurkdroge tabak. Hij hoort nauwelijks wat Evert zegt en loopt in gedachten naast de kruiwagen voort. 'Als je met een volgeladen meelwagen op een zandweg rijdt, laten andere wagens je voorgaan. Dat is toch de regel, Evert? Maar met een volgeladen kruiwagen zal je dat niet lukken.

'Dat is zo, Benno. Mijn kruiwagen is weliswaar volgeladen maar is klein en blijft daarom de mindere van een lege meelwagen. Het is gebruikelijk dat de minst geladen wagen voorrang geeft aan een die volgeladen is. Als twee wagen elkaar tegenkomen moet de minstgeladen wagen in de berm wachten tot de vollere is gepasseerd. Een ruiter moet aan de kant voor een wagen al denken de heren ruiters daar wel eens anders over. Maar een voetganger moet de ruiter te paard eerst laten passeren. Al pratend over de ongeschreven verkeersregels zijn ze bij de laatste huizen voor de Janspoort beland. Verscholen tussen de bladeren van wilgen en iepenopslag ligt de St. Janswatermolen. Zelfs op dit late uur zijn de mensen in de grijspapiermolen nog volop aan het werk.

In de stad zijn de straten geplaveid zodat Evert de kruiwagen gemakkelijker kan voortduwen. Via de Jansplaats gaat het door de Wielakkersteeg en de Kerkstraat naar de Kneckelsteeg aan de noordzijde van de Grote Kerk. Voordat de kerkhofmuur gesloopt werd, was het een smalle steeg, nu staan de huizen aan het grote plein rond de Grote Kerk. Voor de dubbele toegedeur van Sjaans woning blijven ze staan. Evert opent de deur, duwt de kruiwagen naar binnen en kijkt even rond.

SNUIFTABAK

In het huis hangt een zoete lucht van saus, parfum en rozenolie. Achterin de ruimte staat een oude man voor een klein raam gebogen over een lange tafel. Hij legt een vloertegel op een stapeltje gestripte tabaksbladeren. De stripplank waarop de nerven uit de tabaksbladeren zijn gesneden staat naast zijn voet tegen de tafelpoot.

'Dag Bram', zegt Evert, 'is Sjaan thuis?'

'Ja, heerschap, ze zit met een of andere flikflooiër te jajemen. Ga naar de keuken dan kan je het gajes zelf bekijken en een hassebassie meedrinken.

'Benno luistert stomverbaasd naar het taaltje dat Bram uitslaat. 'Wat zei hij tegen je, vraagt hij Evert, 'ik begrijp er niks van. 'Sjaan heeft een heer op bezoek, die zich volgens Bram mooier voordoet dan hij is, met wie ze een glaasje drinkt. Misschien krijg ik ook een hassebassie of te wel een slokje te drinken' vertaalt Evert.

'Dit is Benno, Sjaan. Hij heeft de carotten gemalen en de ruwe snuiftabak gezeefd'. 'Dag Benno, ik heb je wel eens gezien op de watermolen' zegt Sjaan en heeft hem spontaan een hand.

'Ga zitten jongens. Evert, ik heb een heerlijke pruimen jenever voor je. Voor dat ik het vergeet, dit is mijnheer Moutzuil uit Amsterdam; een groot afnemer van mijn snuif.'

'Ja', zegt de bezoeker, 'ik verkoop snuif in Amsterdam en omgeving. Een zeer goede handel. Hij haalt een ovaal doosje van gekloofde houtspanen uit zijn jaszak en geeft het aan Evert. Ons huismerk staat er op. "Doedelzak" snuif is van Schotse herkomst. 'Opschepper' denkt Evert. Van Schotse herkomst. Jaja.

Sjaan gaat dicht tegen Evert aan zitten en mijnheer Moutzuil voelt zich teveel. 'Zoals is afgesproken Sjaan, lever je me de eerste partij over twee weken. Daarna elke week een aanvulling' 'Komt voor elkaar mijnheer Moutzuil. De tweede partij komt nadat de eerste is gekwiteerd'. Bij deze opmerking betreft Moutzuil's gezicht. Hij drinkt in een teug zijn glaasje uit en stapt op.

Sjaan stuurt Bram met een smoes weer naar zijn werkplaats. Benno ga maar met Bram mee, dan kun je zien hoe hij de bladeren saust.

'Ga maar Benno' zegt Evert, 'ik kom er zo aan. Benno gaat met Bram mee. Hij heeft het gevoel dat Sjaan en Evert hem kunnen missen als kiespijn. 'Die Bram van jou is wel een rare vent Sjaan', zegt Evert. 'Hij is helemaal niet van mij. Het is een oom van mijn overleden man en heeft niemand die naar hem omkijkt. In ieder geval neemt hij mij een hoop werk uit handen. Daarna hebben ze alleen maar aandacht voor elkaar.

Bram zit op zijn knieën en legt voorzichtig tabaksblad voor tabaksblad op de houten vloer. Benno helpt hem. Onder-tussen vertelt Bram hoe tabakssnuif wordt gemaakt.

'Als de tabaksbladeren zijn gestript, gesaust en gedroogd,

worden er stijf in elkaar gedraaide rollen, die we carotten noemen, van gemaakt. Om de carotten goed in vorm te krijgen omwind je ze met touw en linnen doeken. Die doeken trek je zo strak aan dat de bladeren op elkaar worden geperst, waardoor het tabakssap eruitloopt. Na een poosje is het nodig dat je alles loshaalt en opnieuw stijf oprolt. Vervolgens moeten de verse carotten in een droge, donkere ruimte een half jaar 'sterven'

Dan gaan de doeken en het touw eraf en wordt er een touwtje om de carotten gebonden, zodat ze niet uit elkaar vallen. Twee jaar laten zijn ze droog genoeg en kunnen ze worden gemalen en gezeefd. Maar daar hoeft ik je niks over te vertellen want dat heb je vanmiddag zelf gedaan.

Hier zeef ik de snuif nog een keer en voeg er kleurstof en parfum aan toe al naar gelang de kwaliteit en het merk. We gebruiken daar etherische oliën voor, die verdampen heel snel en ruiken dus sterk. Willen we een nog verfijndere geur, dan doen we alles nog een keer."

Als ze later op de avond naar huis lopen, ieder verzonken in zijn eigen gedachten, is het zo donker dat je geen hand voor ogen ziet.

ANGST

Het broeierige juliweer zorgt voor angst en onrust bij de mensen binnen de stadswallen. Men is bang voor onweer. Soms slaat de bliksem in een huis breekt er brand uit in de dichtbebouwde stad. Op een zwoele avond kijken 's lands magazijnknecht Pieter Laurens en enkele buurtgenoten zorgelijk naar de donkere lucht. De stemming is gedrukt. Onlangs is bekend geworden dat er echt vaatjes buskruit van elk honderd pont in de dichtbij gelegen tot magazijn omgedoopte St. Walburgiskerk liggen opgeslagen. In haar hoge toren is al menigmaal de bliksem ingeslagen, waardoor het gebouw niet de meest aangewezen plaats is voor dat goedje.

Het is maar goed dat de vaatjes een paar dagen geleden door luitenant Helbach tussen het lege vaatwerk zijn ontdekt, vinden Pieters burenen. Gelukkig zullen ze morgen in alle vroegte door de bombardiers naar het kruutmagazijn in de buurt van de Sabelspoort worden gebracht. Het blijft een raadsel waarom commies Tullekens van 's lands magazijn, die toezicht moet houden op de administratie van de magazijngoederen, dit kruit in de Walburg heeft verstopt? Kwade trouw? Hij heeft een groot deel van de stad in gevaar gebracht. Toch staat hij bekend als een goed burger en vooraanstaand patriot. Ook Pieter Laurens weet het antwoord niet. Een paar elkaar snel opvolgende bliksem-schichten bevrijden hem van zijn plaaggeesten, ze haasten zich naar hun huizen en families.

ONWEER

Het onweer brengt geen schade in de stad aan. Voor voerman Jan Kalebas is het fataal. 's Middags is hij met zijn wagen, getrokken door twee paarden vertrokken om een lading schors te halen. Jochem en Benno zagen hem 's middags voorbij trekken en maakten grapjes over zijn rokken-jagerij. 's Avonds werd Jan op de Doorwerthse hei overvallen door het onweer. Van achter de zonovergoten bosrand is de lucht plotseling verduisterd door donkere wolken. Het maakt hem angstig en hij jaagt zijn paarden op tot een hogere snelheid. Ijskoude windvlagen gieren over de hei. Een onverwachte bliksemstraal onmiddellijk gevolgd door een harde donderslag doet hem van de wagen opspringen. Wanhopig kijkt hij rond of er ergens een plek is

om te schuilen. Nergens is er een boerenhoeve te zien. Met die zware wagen kan hij niet gauw een veilige slootkant opzoeken. Het wordt pikkedonker, het landschap licht bij de snel elkaar opvolgende bliksemschichten fel op. Plotseling staat hij in een heldere lichte straal en het volgende moment valt hij om. Nog even kijkt hij naar de paarden. Dan wordt het donker.

Een eind verder op de weg heeft een groep huifkarren stilgehouden. Het zijn marskramers uit het Munsterland. Als op bevel zijn ze onder de dekzeilen bij hun koopwaar gekropen. De honden kruipen angstig bij hun bazen in de wagens of blijven tussen de wielen lopen. Een enkele voerman, beschermd door zijn duffelse jas moet de paarden, die gegeseld worden door grote hagelstenen en willen omdraaien, een halt toeroepen.

Even plotseling als de onweersbui is komen opzetten, verdwijnt ze weer. De donkere wolken jagen verder door de lucht, die zo nu en dan nog door een verre bliksemstraal wordt doorkliefd. De marskramers komen uit hun wagens te voorschijn en trekken verder. Even later stuiten ze op het levenloze, bebloede lichaam van Jan Kalebas tussen de hoeven van de dode paarden. De bijgelovige mannen schrikken zo van het tafereel dat ze hun wagens draaien en zich snel uit de voeten maken.

Ook twee jonge landarbeiders, die laat in de avond het tafereel passeren, lopen hard weg en laten Jan Kalebas verder aan zijn lot over. Ze zijn bang dat de boeren uit de omgeving zullen denken dat zij iets met de zaak te maken hebben. De laatste tijd zaait een groep zwervers dood en verderf op de Veluwe. Ze worden er ook van verdacht een aantal branden te hebben gesticht. De jongens zijn bang dat men zal denken, dat zij tot deze heidenen behoren. De voerman van de houtwagens, die Jan Kalebas en zijn wagen naar de kant van de weg rekt, om verder te kunnen gaan, vraagt iedereen die hij tegenkomt hulp te gaan halen. Zelf rijdt hij snel door. Het wordt weer donker en een tweede onweersbui kondigt zich aan.

Een deftig heer in een tilbury, die het tafereel passeert, rijdt zo snel mogelijk naar de ambtman om het ongeluk te melden. Intussen hebben plunderaars zo veel ze kunnen dragen van de schorswagen meegenomen. Ze zijn nog druk bezig als Jan Kalebas zich plotseling opricht. Een van hen laat het paardentuig dat hij op zijn schouder draagt met een doffe klap vallen en rent weg in het nachtelijk duister.

Als de ambtman en zijn helpers in de vroege morgen bij Jan Kalebas aankomen, ligt deze nog te kreunen. Ze leggen zijn slappe lichaam op een kruiwagen en brengen hem naar de dichtstbijzijnde hoeve. In de bedstee komt Jan nog even bij, noemt zijn naam en sterft met een lange zucht.

HOUTSKOOL

Benno en Jochem gaan de volgende morgen met de hessenwagen van de St. Agnieten Begijnenmolen een van de laatste vrachten schors in Doorwerth ophalen. Daarna moeten ze voor Nicolaas Ros van de Sonsbekermolen bij de Rijnkade voor een molensteen.. Hun weg voert langs de kolenbrandershutten. Verderop in het kaalgehakte bosperceel staan enkele houtskoolmijten te roken. De ronde zwarte heuveltjes glimmen zacht in de morgendauw. Uit het midden stijgen lange dunne rooklierten omhoog. Gelukkig staat de wind de andere kant op anders hadden ze door de stinkende rooklucht moeten rijden.

Houtskoolbranden is een bijzonder vak. Je moet goed weten hoe je een houtmijt moet opzetten en laten smoren.

De houtskoolput is een cirkelvormige plek in de grond. In het midden steekt de kolenbrander een stevige lange staak in de grond en zet er enkele droge dunne stammetjes tegenaan. Daaromheen plaatst hij enkele droge dunne stammetjes gelijkmatig in het rond. Al het hout wordt iets schuin naar het midden geplaatst, zodat het tegen elkaar steunt. Meestal worden die paaltjes in drie lagen geplaatst. Zo bouwt de kolenbrander een halve bol van schuinstaand rondhout. Daarna wordt de houtberg afgedekt met een laag gras en plakzoden waaroverheen een dikke laag bosgrond komt om de houtstapel luchtdicht af te sluiten. Onder aan de heuvel komen een paar luchtgaten. Voordat de heuvel in brand wordt gestoken trekken de kolenbranders de middelste staak uit de mijt zodat een verticaal gat ontstaat. In de opening strooien ze gloeiende as. Het droge hout, dat het eerst om de staak is gezet, verbrandt. Zo krijg je een schrsteen. Nu worden de luchtgaten onderaan de heuvel dichtgezet en de hele stapel gaat vanuit het midden naar de zijkanten heel langzaam smeulen. Zo'n smoorproces kan wel 10 dagen duren.

VEILIG TERUG IN DE STAD

Even voorbij de Oosterbeekse turfweg rijden ze zuidwaarts richting Dreijen. Een kwartiertje later doemt onder aan de helling een klein, op een boerderij lijkend huisjes op. In de deur staat een oude man te wachten. 'Zo jongens', zegt hij, 'komen jullie schors halen?' 'Ja, Jan Evert. We moeten zien dat we het schors droog in de leerlooierij krijgen', zegt Jochem. Ze drinken nog even een kop koffie en vertellen Evert Jan in geuren en kleuren wat er met Jan Kalebas is gebeurd. Ze zijn blij als ze tegen het middaguur de torens van Arnhem in zicht krijgen. Ze hebben een prachtig uitzicht over de Rijn en het vlakke landschap van de Betuwe. In de verte onder bij de schipbrug liggen de stadswaarden en staat huis Meinerswijk in de middagzon. Ze zijn veilig en zonder onweer bij de leerlooierij in de stad aangekomen. De werfbaas wijst de jongens waar ze de schorswagen moeten neerzetten. Dan vormt hij met zijn handen een toeter voor zijn mond en schreeuwt "Loss-e-e-en!!!". Op een draffe komt uit de huisjes rond het binnenterrein een aantal schamel geklede vrouwen naar de schorswagen. Ze gaan in een rij staan tot aan de schorsloods. Jochem gooit het schors bundel na bundel van de wagen. Benno vangt ze op en geeft hij ze aan de vrouw die naast hem staat, die geeft de bundels weer door en zo gaan ze de hele rij langs. De leerlooier vraagt wanneer de volgende vracht komt. Dat zal wel tot morgen moeten wachten, zegt Benno. 'Eerst moeten we nog een molensteen ophalen.'

DRUKTE OP DE RIJNKADE

Als het schors gelost is, rijden ze naar de Rijnkade. Een paar kleine kinderen mogen een stukje meertijden. Door de lange Coninckstraat, langs 't Hof van Anholt, gaat het over de Oude markt naar de Sabelspoort. Buiten de Sabelspoort zien ze op het bolwerk de oude pelmolen steunend en kreunend draaien. De oude 'peldame' wordt aangedreven door de onberekenbare oematuurkracht, de wind.

Tegen de kadewand liggen een paar platbodem vaartuigen. Ze zijn alle voorzien van een olopemde boeg. Zo kunnen ze, daar waar geen kade is, gemakkelijk tegen de zanderige oever varen om te laden en te lossen.

Twee eivormige zwaarden aan de zijanten van het schip voorkomen afdrijven en omslaan. De schippers van deze schepen onderhouden geregelde diensten tussen Rotterdam en Arnhem, Den Haag, Amsterdam of Duisburg. Ze kunnen een lading van ongeveer vijf ton vervoeren en worden stroomopwaarts door een paard getrokken dat over het jaagpad langs de oevers loopt. De treklijnen worden aan de scheepsmast vastgemaakt. Op de rivier wordt niet veel gebruik gemaakt van zeilen.

Een groot houtvlot drijft in het midden van de rivier aan de kade voorbij, richting Holland. De lange ruwe stammen zijn met balken aan elkaar genageld tot een groot plateau dat ongeveer honderd meter lang en twintig meter breed is.

Voor op de het vlot staat de hut van de vlotschipper en zijn vrouw. Ze kunnen daar voor de regen schuilen langs de lange tocht. Op een stelling in het midden van het houtvlot staat een uitkijk, die door een spreektrampet de mannen bij de geïmproviseerde roeren de vaarrichting aangeeft.

Als Benno en Jochem aan boord zijn van het schip dat de molensteen heeft aangevoerd, krijgen ze van de schippersvrouw ieder een kop koffie. Ze brengt voor de hond een bak voer mee, die onmiddellijk begint te vreten. Maar de vrouw roept haar terug, 'Eerst bidden', zegt ze streng. Gehoorzaam met de neus omhoog zit de hond rechtop met gekruiste voorpootjes, totdat de vrouw zegt dat ze mag gaan eten. 'Ja', zegt de strengelovige schipper, 'In het begin het begin van de schepping heeft de Heer de hond het vrije gebruik van alle vruchten op het veld gegeven. Wat moet ik daarmee doen, Heer, vroeg de hond. Ik kan niet malen en ook geen brood bakken. Geef alles maar aan de mens. De hond gaat voor de Heer zitten, kruist zijn voorpoten en zegt: 'Als ik van mijn baas een keer per dag te eten krijg ben ik tevreden en doe ik dienst als waker. Zo is de trouwe waakhond op de wereld gekomen'.

"Zo zie je maar weer", zegt Nico Ros, je bent nooit te oud om te leren.

De schippersknecht zit er stil bij. Hij heeft een half dicht-geslagen oog en overal blauwe plekken. De soldaten van het garnizoen hebben gisteren in de kroeg aan de overkant, het schippersvolk uitgedaagd, Steeds dat gezeur over de patriotische gezindheid van de Arnhemmers begon ons te vervelen. Daardoor is er een grote vechtpartij ontstaan totdat we het dronken krijgsvolk naar buiten hadden gewerkt. De jongens lachen om het verhaal maar mulder Ros zegt: 'Als jullie je maar niet bemoeien met dat Pruisische krijgsvolk'.

Die zijn na die vechtpartij plunderend door de stad getrokken. Vooral in de winkel van zilversmid Everts, wiens gezindheid de soldaten niet aanstaat, zijn ze te keer gegaan. 'Mannen', zegt de schipper, 'laten we proberen die zware molensteen op de wagen te krijgen. Dan kan ik morgen naar Zutphen varen. Misschien is het daar rustiger dan in Arnhem', en hij loopt naar de laadboom.

t/m 18 januari 1998
Christo & Jeanne-Claude

Permanente tentoonstelling
Internationale grafiek en kleinere designartikelen

Informatie: Sonsbeek Art & Design,
Tellegenlaan 3 (Witte Villa), 6814 BT Arnhem
tel. 026 3512255/fax 026 3512362
Openingstijden: woensdag t/m maandag
11.00 - 17.00 uur

Wandelen met de Boswachter

30 november

Stand van zaken in park Sonsbeek met het oog op de jubileumviering in 1999.
Start. Witte Villa, Aanvang: 12.00 uur

Naast de maandelijkse wandelingen is het ook mogelijk een speciale wandeling te organiseren. Ter gelegenheid van een jubileum, een verjaardag, een afscheid van een collega. Een wandeling op maat door een of meerdere monumentale parken. Een boswachter die speciaal uw gezelschap rondleidt en u vertelt over wat u maar wilt. Een cultuurhistorische tocht, op 'vleermuizensafar' bij avond of liever een wandeling met aandacht voor alles wat bloeit en groeit.

Informatie en reserveringen: MOW, Bossen & Parken,
tel.: 026 4821369.

IVN

Het IVN organiseert diverse wandelingen. Geen van alle gaan door Sonsbeek, Zijpendaal of Gulden Bodem. Er zijn stadswandelingen, avondwandelingen door Burgers Zoo, wandelingen door Angerenstein, Warnsbom, Schaarsbergen, 't Zand, Planken Wambuis, Loenermark en Terletse heide. Deelname is gratis. Wandelingen duren ongeveer anderhalf uur. Geïnteresseerden kunnen contact opnemen met het secretariaat van het IVN-Arnhem, Postbus 1023, 6801 BA Arnhem, tel.: 026 4437520